

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته روانشناسی عمومی

عنوان:

پیش بینی ارتباط با خداوند بر اساس رویدادهای زندگی، هوش معنوی و ترسیم روند

زندگی سالمندان در شهر همدان

استاد راهنما:

دکتر عبدالله معتمدی

استاد مشاور:

دکتر فرامرز سهرابی

استاد داور:

دکتر محمود گلزاری

نگارش:

امیر قاسمی نواب

خرداد ۱۳۹۳

تقدیم به

والا ترین انسان ها و اولین مریدان زندگی ام که فرزندی آن ها افتخار من است.

به پدرم؛

اوه خوبی ها، او که خطوط چین خورده ی مردانه اش حاکی از سال ها رنجی است که به پای گل های به ثمر رسیده ی زندگی اش کشیده است، دست های پاکش لایق صد بوسه است و نگاهش تا ابد جاوید زندگی ام خواهد بود.

به مادرم؛

که وجودم برایش همه رنج است و وجودش برایم همه مهر، او که لبانش بارگاه ترنم نغمه های آسمانی دعاست و نگاهش بدرقه ی همیشگی راهم.

و تقدیم به خانواده ام؛

که تمام داشته هایم را دیدیون آنها هستم.

تقدیر و تشکر

انجام پژوهش به منزله راهی است پر تلاش برای معلوم ساختن مجهولات پیش روی یک دانشجو است و بی‌سمودن چنین راهی بدون بهرایی استاد و مرشد آگاه میسر نخواهد شد.

بی‌شک رهنمودهای خردمندان و صبورانه جناب آقای دکتر عبدالله معتمدی به عنوان استاد راهنمای پژوهش حاضر بسیار راهگشای من بوده است. ایشان با حلم خود ابتدا معلم اخلاق من بودند و سپس مراد انجام تحقیق یاری کردند و ساگرودی ایشان افتخار من است. بدینوسیله از ایشان کمال تشکر را دارم و از خداوند منان برای ایشان توفیق روز افزون مسئلت می‌کنم.

پسچنین از زحمات بی‌دریغ استاد مشاور و ارجمند جناب آقای دکتر فرامرز سهرابی که با مطالعه دقیق این پژوهش و ارائه نظرها و پیشنهادهای عالمانه خویش مراراً راهنمایی نمودند تقدیر و تشکر می‌کنم.

از راهنمایی‌های استاد بزرگوار جناب آقای محمود گلزاری که زحمت داوری این مجموعه را متحمل شده اند و باینش علمی خودشان را به کارهای مناسبی را ارائه نمودند کمال تقدیر و تشکر را دارم.

از زحمات بی‌دریغ دوست گرامی ام جناب آقای علی بهر املو و حسین امام علیزاده کمال تقدیر و تشکر را دارم.

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف پیش بینی ارتباط با خداوند بر اساس رویدادهای زندگی، هوش معنوی و ترسیم روند زندگی انجام شده است.

روش: پژوهش حاضر از نوع توصیفی و در قالب یک طرح همبستگی بود. جامعه آماری را کلیه سالمندان ۶۰ سال و بالای ۶۰ سال شهر همدان تشکیل می دادند. از طریق روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای ۲۰۰ نفر به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. به منظور جمع آوری اطلاعات از پرسشنامه ارتباط با خدای مظاهری و پسندیده، پرسشنامه رویدادهای زندگی پیکل، پرسشنامه هوش معنوی سهرابی و ناصری و همچنین تکنیک ترسیم روند زندگی استفاده گردید. جهت تحلیل نتایج، آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون سلسله مراتبی به کار گرفته شد.

یافته ها: بین رویدادهای زندگی و ارتباط با خدا رابطه معکوس و معناداری وجود دارد ($p < 05$). بین ارتباط با خدا و هوش معنوی رابطه معنادار وجود دارد ($p < 05$). همچنین بین ارتباط با خدا و ترسیم روند زندگی نیز رابطه معنادار وجود دارد ($p < 05$). مدل پژوهش حاضر ۱۵ درصد از تغییرات ارتباط با خدا را پیش بینی کرد. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که هوش معنوی ۴۵ درصد، رویدادهای زندگی حدود ۳۱ درصد و ترسیم روند زندگی ۲۸ درصد از تغییرات ارتباط با خدا را پیش بینی می کند.

نتیجه گیری: ارتباط با خدا در کاهش فشار روانی رویدادهای زندگی تاثیر معناداری دارد. با افزایش میزان هوش معنوی، میزان ارتباط با خدا در بین افراد نیز بالا می رود. همچنین با افزایش ارتباط با خدا، ترسیم روند زندگی به سمت بالاتر و خوشایندتر سوق پیدا می کند.

کلید واژگان: ارتباط با خدا، رویدادهای زندگی، هوش معنوی، ترسیم روند زندگی، سالمندان.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات

مقدمه	۲
بیان مساله	۲
اهمیت و ضرورت تحقیق	۶
هدف کلی	۸
اهداف جزئی	۸
فرضیه های تحقیق	۸
تعریف مفاهیم:	۸

فصل دوم: ادبیات و پیشینه تحقیق

ادبیات و پیشینه تحقیق	۱۲
مقدمه	۱۳
ارتباط	۱۳
انواع ارتباطات انسان	۱۳
خدا	۱۳
ارتباط انسان با خداوند	۱۵
اصول ارتباط با خدا:	۱۷
اصل عبودیت	۱۷
اصل تذکر	۱۷
اصل شکر	۱۸

۱۸	..... انگیزه های اصیل گرایش انسان به خدا
۱۸	..... قانون علیت
۱۹	..... نظم جهان هستی
۲۰	..... فطرت
۲۱	..... ابعاد ارتباط انسان با خدا
۲۱	..... شناختی
۲۲	..... رفتاری
۲۳	..... مولفه های رابطه انسان با خدا
۲۳	..... ترس
۲۴	..... نیاز
۲۵	..... محبت
۲۶	..... ساده ترین راه ارتباط با خدا
۲۷	..... چهار نوع ارتباط انسان با خدا
۲۷	..... ارتباط انسان با خدا به گونه ی ارتباط همه خدایی (پانته ایسم)
۲۸	..... ارتباط انسان با خدا به گونه ی کارگزاری خدا
۲۸	..... ارتباط انسان با خدا به گونه ی تعاملی با خدا
۲۹	..... ارتباط انسان با خدا به گونه ی ارتباط همه در خدایی (پانن تئیسیم)
۲۹	..... ارتباط با خدا از منظر نظریه دل بستگی
۳۳	..... رویدادهای زندگی
۳۴	..... رویدادهای استرس زا

۳۵	فشار روانی (استرس)، تعریف و تاریخچه
۳۶	مراحل فشار روانی (استرس)
۳۷	نظریه های استرس
۳۷	نظریه روان تحلیلی درباره استرس
۳۷	نظریه پردازش اطلاعات
۳۸	نظریه فرهنگی اجتماعی
۳۸	نظریه بیوشیمی استرس سلیه
۳۹	هوش
۴۰	معنویت
۴۰	هوش معنوی
۴۴	تاریخچه هوش معنوی
۴۵	مولفه های هوش معنوی از منظر اسلام
۴۶	دیدگاه های روان شناسانه به معنویت
۴۶	دیدگاه روانکاوانه نسبت به معنویت
۴۷	دیدگاه رفتارگرایی شناختی نسبت به معنویت
۴۷	دیدگاه انسان گرایی نسبت به معنویت
۴۹	دیدگاه روانشناسی فرا فردی نسبت به معنویت
۴۹	دیدگاه الکینز درباره معنویت
۵۰	سالمندی

سن سالمندی	۵۱
سن زمانی	۵۱
سن زیستی	۵۱
سن اجتماعی	۵۱
سن روانی و عاطفی	۵۲
پیشینه تحقیقات داخلی	۵۲
پیشینه تحقیقات خارجی	۵۳

فصل سوم: روش تحقیق

مقدمه	۶۰
طرح تحقیق	۶۰
جامعه آماری	۶۰
نمونه پژوهش	۶۰
روش نمونه گیری	۶۰
ابزار اندازه گیری	۶۱
فرایند اجرای پژوهش:	۶۴

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل یافته ها

مقدمه	۶۶
الف) یافته های توصیفی	۶۶

ب) یافته های استنباطی ۶۸

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

بحث و نتیجه گیری ۷۹

محدودیت های پژوهش: ۸۶

پیشنهاد های پژوهشی ۸۷

پیشنهاد های کاربردی ۸۷

منابع ۸۹

منابع انگلیسی ۹۸

پیوست ۱۰۵

چکیده انگلیسی ۱۲۳

فهرست جداول

- جدول شماره ۱-۲ مدل پردازش درونی..... ۳۱
- جدول شماره ۴-۱ توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنس..... ۶۶
- جدول شماره ۴-۲ توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تحصیلات..... ۶۷
- جدول شماره ۴-۳ توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سن..... ۶۷
- جدول شماره ۴-۴ توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب شغل..... ۶۸
- جدول شماره ۴-۵ نتایج آزمون رگرسیون متغیرهای تحقیق..... ۶۹
- جدول شماره ۴-۶ ضریب همبستگی متغیر ارتباط با خدا و رویدادهای زندگی..... ۷۰
- جدول شماره ۴-۷ ضریب همبستگی متغیر ارتباط با خدا و هوش معنوی..... ۷۱
- جدول شماره ۴-۸ ضریب همبستگی متغیر ارتباط با خدا و روند زندگی..... ۷۱
- جدول شماره ۴-۹ ضریب همبستگی ارتباط با خدا و ویژگی های دموگرافیک..... ۷۳
- جدول شماره ۴-۱۰ مقایسه میانگین میزان ارتباط با خدا در زنان و مردان..... ۷۴
- جدول شماره ۴-۱۱ مقایسه میانگین روند زندگی زنان و مردان..... ۷۶

فهرست نمودارها

- نمودار شماره ۴-۱ مقایسه ترسیم روند زندگی براساس میزان ارتباط با خدا..... ۷۲
- مدل ۴-۱ تحلیل مسیر متغیرهای پیش بین بر روی متغیر ملاک..... ۷۵
- نمودار شماره ۴-۲ مقایسه روند زندگی زنان و مردان..... ۷۶

فصل اول

کلیات

مقدمه

خداوند به منزله سرچشمه هستی، تفکر برانگیزه ترین موضوع ذهن بشر و عمده ترین مشغولیت فکری اوست. پرسش های فراوانی درباره شأن وجودی او مطرح شده است. آیا اعتقاد به خدا از ضرورت وجود مایه گرفته است یا برخاسته از حیاتی وجدانی در روح بشری است؟ آیا به اقتضای ضرورتی اخلاقی به وجود آمده است یا تصویر فرافکنی شده ی والدین است؟ و آیا... سؤال اینجاست معنای خدا چگونه شکل می گیرد و مفهوم خدا چگونه در ذهن جا باز می کند؟ (اسکندری، ۱۳۸۶).

رابطه انسان با خدا، رابطه ای بسیار قدیمی (احتمالا حتی مقدم بر شکل گیری ادیان) و فراگیر (چه به لحاظ تعدد افرادی که درگیر این رابطه هستند و چه به لحاظ نوع دین) است. در همه ادیان نیز همواره از رابطه انسان با خدا و لزوم تنظیم و هدایت آن، صحبت می شده و می شود به عنوان مثال در بسیاری ادیان از محبت زیاد یا عشق به خدا، به عنوان عالی ترین نوع پرستش، یاد شده است (مظاهری، پسندیده، ۱۳۹۰).

همچنین اعتقاد به اینکه خدایی هست که ناظر بر امور است و در همه حال انسان را یاری می نماید اضطراب و نگرانی را کاهش می دهد. اغلب افراد مومن ارتباط با خدا را مانند ارتباط با یک دوست صمیمی می دانند و باور دارند که اتکا و توکل به خدا، به عنوان یک شیوه مقابله موثر، در رویارویی با رخدادهای ناگوار به آنها کمک زیادی می کند؛ که این امر باعث افزایش عزت نفس، آرامش، بی نیازی از خلق و تقویت صبر می شود که در مجموع این عوامل باعث احساس رضایتمندی از زندگی می شود (حمید، بشلیده، عیدی بایگی و دهقانی زاده، ۱۳۹۰).

بیان مساله

بر اساس منابع علمی جمعیت شناسی، زمانی که ۸ درصد جمعیت را افراد ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهد و یا ۱۲ درصد جمعیت را افراد ۶۰ ساله و بیشتر تشکیل، پدیده سالمندی استقرار می یابد؛ بنابراین، کشور ایران با شروع سده جدید شمسی با پدیده سالمندی روبرو خواهد شد (دهستانی، ۱۳۸۷). امروزه پدیده سالمندی و مسائل و مشکلات مربوط به آن موضوع بسیار مهمی است که کانون توجه اندیشمندان علوم مختلف قرار گرفته و پرداختن به این مسئله از جنبه های مختلف اهمیت فوق العاده ای پیدا کرده است (رحیمی، انوشه، احمدی، فروغان، ۱۳۸۸). عوامل روانشناختی زیادی می تواند در حفظ و ارتقاء سطح سلامتی افراد سالمند تاثیر گذار

باشد یکی از پدیده‌هایی که در دوره‌ی سالمندی مورد توجه می‌باشد گرایش سالمندان به معنویت و ارتباط قوی‌تر آنها با خداوند است.

برخی از دانشمندان علوم اجتماعی و علوم پزشکی در این زمینه توافق دارند که افراد سالمند در مقایسه با افراد جوان تمایل بیشتری به مسائل معنوی دارند (رحیمی، انوشه، احمدی، فروغان، ۱۳۸۸). نتایج مطالعه رحیمی، انوشه، احمدی و فروغان (۱۳۸۸) نشان داد که سالمندان در سالهای پایانی عمر خود به عبادت و مسائل معنوی روی می‌آورند؛ به عبارت دیگر رابطه معناداری بین نگرش مذهبی و سن وجود دارد؛ یعنی اینکه با افزایش سن، باورهای مذهبی هم افزایش می‌یابد (صولتی دهکردی، نجفی و نوری قاسم آبادی، ۱۳۸۲). همچنین از جمله مسائل دیگری که می‌تواند در رابطه با افرادی که اعتقادات مذهبی و ارتباط با خداوندی قوی‌تری دارند مرتبط باشد سازگاری بهتر آنها با موقعیت‌های استرس و رویدادهای منفی زندگی است.

در واقع در طول زندگی، همه ما با تغییرات و رویدادهای مهمی خوشایند و ناخوشایند روبرو می‌شویم که زندگی ما را تحت تاثیر قرار می‌دهد. افراد در برابر رویدادهای تنش‌زا واکنش‌های گوناگونی از خود نشان می‌دهند یعنی در برابر رویداد تنش‌زای واحد، بعضی‌ها گرفتار اختلال‌های وخیم روانی یا جسمانی می‌شوند در حالی که بعضی دیگر در برابر همان رویداد نه تنها دچار هیچ اختلالی نمی‌شوند بلکه چنین رویدادی را فرصتی خواستنی برای چالش و کوشش به شمار می‌آورند (اتکینسون^۱ و هیلگارد^۲، ۱۹۸۳، ترجمه براهنی و همکاران، ۱۳۸۸).

هر تغییر قابل توجهی در زندگی عادی به طور بالقوه آغازگر دوره‌ای از تنش و فشار روانی است و بروز تنش بیش از همه منوط به طرز برخورد شخص با تغییر به وجود آمده است (سادوک و سادوک^۳، ۲۰۰۱). مطالعات نشان می‌دهد که بین ارتباط قوی با خداوند و اعمال مذهبی در کاهش اضطراب و تحمل فشارهای روانی و نحوه‌ی واکنش افراد به رویدادهای تنش‌زای و مشکلات زندگی رابطه مثبت معناداری وجود دارد. به عنوان مثال، نتایج مطالعات نشان می‌دهد، کسانی که به اعتقادات مذهبی پای‌بند بودند، اضطراب و ناراحتی کمتری را نسبت به کسانی که به اعتقادات مذهبی پای‌بند نبودند، داشته‌اند (لویس^۴، ۱۹۹۸). باور به اینکه خدایی هست که موقعیتها را کنترل می‌کند و ناظر بر بندگان است تا حد بسیاری، اضطراب مرتبط با موقعیت را کاهش می‌دهد، به طوری که اغلب افراد مؤمن معتقدند که میتوان از طریق اتکاء و توسل به خداوند، اثر موقعیتهای غیرقابل کنترل

¹ - Atkinson

² - Hilgard

³ - Sadock, B, Sadock, V.

⁴ . Lewis, C. A

را به گونه‌های کنترل کرد (فونتولاکیز^۱ و همکاران، ۲۰۰۸). تحقیقات نشان می‌دهد گرایش به کلیسا و یا اشکال دیگر معنویت و مذهب به طور مثبتی بر سلامت جسمی و روانی تاثیر می‌گذارد (چیترز^۲ و همکاران، ۲۰۰۸؛ پوول، شهابی و تورسن^۳، ۲۰۰۳، وینک و اسکات^۴، ۲۰۰۵؛ ورسینگ تن^۵ و همکاران، ۲۰۰۳).

همچنین کسانی که از نظر مذهبی در سطح بالاتری قرار دارند مسائل شان را با شیوه حل مسأله و همراه با حمایت اجتماعی مرتفع میکنند (کروک^۶، ۲۰۰۸). در مطالعه دیگری، میسر نقش مذهب در سازگاری افراد با یک رویداد معنادار زندگی را بررسی کرد. او با ۱۲۴ پدر و مادری که کودک خود را به علت سندرم مرگ ناگهانی از دست داده بودند مصاحبه کرد و دریافت که مذهبی بودن با پذیرش آسان‌تر این بحران، ارتباطی مستقیم دارد. همچنین مذهبی بودن با افزایش سلامت روانی و کاهش ناراحتی والدین در طی ۱۸ ماه بعد از مرگ کودکانشان، ارتباط مستقیمی داشت (مییر^۷، ۲۰۰۳). همچنین کوئینگ^۸ (۲۰۰۷) در تحقیقی نشان داده است که سلامت روانی و جسمی انسان با زندگی معنوی او رابطه‌ی مثبت دارد. افرادی که اعتقادات مذهبی قویتری دارند، سازگاری بهتری با موقعیت‌های استرس دارند. هنگام بیماری سریع‌تر از افراد غیر مذهبی بهبود پیدا می‌کنند، میزان پایین‌تری از هیجانات منفی و افسردگی را تجربه می‌کنند. همچنین در یک مطالعه‌ی نشان داده شد که حضور مذهبی مکرر با محدودیت عملکردی کمتری همراه است (هیبلز، کوینگ، جورج و بلیز^۹، ۲۰۱۲).

پارگامنت^{۱۰} (۱۹۹۰) هم به این نکته پی برد که دین نقش مهمی در رویارویی با استرس‌های زندگی دارد و می‌تواند اثر بحران‌های شدید زندگی را تعدیل کند. ضمن آنکه دین از طریق عوامل تعدیل‌کننده پاسخ به فشار روانی، در سبک مقابله با فشار روانی تأثیر می‌گذارد و افراد متدین از طریق نیایش، آداب و مناسک دینی می‌توانند تجدید قوای روان‌شناختی کنند. پژوهش‌های پارک^{۱۱} و همکارانش (۱۹۹۰، به نقل از کاوه، ۱۳۹۱) نیز تأثیر مثبت دین در سازگاری با رویدادهای استرس‌زای زندگی را تأیید کرد. به نظر می‌رسد که افراد مذهبی و غیر مذهبی میزان فشار روانی مشابهی را تجربه می‌کنند، لیکن افراد مذهبی می‌توانند با رویدادهای منفی زندگی و عوامل فشارزای روانی مقابله کنند؛ زیرا برای مقابله با فشار روانی به خوبی از مذهب استفاده می‌کنند.

¹ - Fountoulakis, K. N.

² - Chatters, L. M.

³ - Powell, L. H., Shahabi, L., & Thoresen, C. E.

⁴ - Wink, P., & Scott, J.

⁵ - Worthington, E. L.

⁶ - Krok, D.

⁷ - Meier, A. M.

⁸ - Koeing, HG.

⁹ - F. Hybels, C. & Koeing, HG. & K. George L. & G. Blazer, D.

¹⁰ - Pargament, K.

¹¹ - Park.

واکنش آنها به فشار روانی تحت تأثیر عواملی مانند حمایت اجتماعی، سخت کوشی شخصی، سبک مشکل‌گشایی و مانند آن قرار می‌گیرد که در افراد مذهبی موجب کاهش فشار روانی می‌گردد (حیدرئی، عسگری، مرعشیان و سراج خرمی، ۱۳۸۸). محققان عنوان می‌کنند که اهمیت ارتباط با خدا به عنوان جنبه‌ای از معنویت ممکن است منبعی از امید و نیروی درونی را در کنار آمدن با فشار روانی فراهم می‌کند (لین گال^۱، ۲۰۰۴). همچنین مذهب به عنوان یک میانجی بر فرآیند فکری و ارزیابی رویدادهای روزمره زندگی فرد تأثیر می‌گذارد، بدین ترتیب حتی بسیاری از رویدادهای به ظاهر منفی، مثبت و معنی‌داری ارزیابی می‌شوند و فرد از آنها احساس مثبتی خواهد داشت (عبدی زرین و اکبریان، ۱۳۸۶).

تفاوت‌های فردی در انتخاب راهبردهای مختلف مقابله با استرس در مطالعات بسیاری بررسی شده است (لازاروس و فولکمن^۲، ۱۹۸۷؛ پارکس^۳، ۱۹۸۴؛ کوباسا^۴، ۱۹۷۹) و یکی از متغیرها که در مبحث اختلافات فردی حایز اهمیت است هوش است. هوش به عنوان یکی از متغیرهای مهم و قابل توجه در رسیدن به اهداف و رفاه و تعامل‌سازی با حوادث زندگی فرد است (گلن^۵، ۲۰۰۱). در سال‌های اخیر مفهوم هوش تنها به عنوان یک توان شناختی در نظر گرفته نمی‌شود بلکه به حوزه‌های دیگر مثل هوش هیجانی، هوش طبیعی و هوش وجودی گسترش یافته است و مفهوم جدیدی که اخیراً وارد این حوزه شده مفهوم هوش معنوی است (رجایی، ۲۰۱۱). سازه هوش معنوی یکی از مفاهیمی می‌باشد که در پرتو توجه و علاقه روان‌شناسان به حوزه دین و معنویت نزع گرفته است. در واقع هوش معنوی پاسخ به سوالاتی نظیر درک هنر خوب بودن یا پدر و مادر خوب بودن نیست در حقیقت هوش معنوی پاسخ به سوالات چگونه بودن نیست، بلکه پاسخ به سوالات چرا بودن است؟ هوش معنوی مفهوم آگاهی از معنویت به عنوان زمینه‌ای از وجود یا به عنوان نیروی زندگی خلاق از تکامل است (عبدالله زاده و دیگران، ۱۳۸۹).

مقوله ارتباط انسان با خدا درک حضور خداوند، ایمان به خدا، سپاسگزاری (شکر)، دعا و یاد خدا و عبادت را می‌توان نشانه‌ای از معنویت و هوش معنوی قلمداد کرد (سهرابی و ناصری، ۱۳۹۱). به طور کلی می‌توان پیدایش سازه هوش معنوی را به عنوان کاربرد ظرفیت‌ها و منابع معنوی در زمینه‌ها و موقعیت‌های عملی در نظر گرفت. افراد زمانی هوش معنوی را بکار می‌برند که بخواهند از ظرفیت‌ها و منابع معنوی برای تصمیم‌گیری

¹ - Lynn, Gall.

² - Lazarus, RS. Folkman, S.

³ - Parkes, KR.

⁴ - Kobasa, SC.

⁵ - Goleman, D.

های مهم و اندیشه در موضوعات وجودی یا تلاش در جهت حل مسائل روزمره استفاده کنند (امونز، ۲۰۰۰؛ زوهر و مارشال، ۲۰۰۰؛ به نقل از سهرابی و ناصری، ۱۳۹۱).

از آنجایی که سالمندان در دوره ی سالمندی به دنبال چرایی زندگی خود و یا معنای زندگی خود هستند و هم چنین قابل ذکر است که سوالهای جدی در مورد اینکه، از کجا آمده ام؟ به کجا می روم؟ هدف اصلی زندگی چیست؟ و سوالات مربوط با چرا بودن؟ از نمودهای هوش معنوی می باشد لذا این موضوع سوال مطرح می شود که هوش معنوی چقدر می تواند پیش بینی کننده ارتباط با خدا در سالمندان باشد؟

قابل ذکر است که در کمیت و کیفیت رابطه آدمی با خداوند بدیهی است که عوامل بسیاری می توانند تاثیر گذار باشند طوری که می توانند بر آن قوت ببخشند یا آن را تضعیف کنند، مع هذا از آنجایی که مطالعات اندکی در رابطه با تغییر و تحولات معنوی سالمندان صورت پذیرفته از این منظر که رویدادهای تنش زای زندگی آنان به چه میزان بر ارتباط سالمندان با خداوند تاثیر گذار است و یا اینکه آیا میزان هوش معنوی سالمندان پیش بین کمیت و کیفیت رابطه سالمندان با خداوند است یا خیر؟ لذا در این پژوهش به بررسی ارتباط انسان در سالهای پایانی عمر با خداوند و تاثیر رویدادهای زندگی، هوش معنوی و ترسیم روند زندگی بر این ارتباط پرداخته خواهد شد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

امروزه پدیده سالمندی و مسائل و مشکلات مربوط به آن موضوع بسیار مهمی است که کانون توجه اندیشمندان علوم مختلف قرار گرفته و پرداختن به این مسئله از جنبه های مختلف، اهمیت فوق العاده ای پیدا کرده است نتایج مطالعات نشان می دهد که این مسئله به دلیل تفاوت در زندگی، عادات غذایی و سایر خصوصیات است که به واسطه باورهای مذهبی و تجربیات افراد بر آنها تاثیرگذار است (رحیمی، انوشه، احمدی، فروغان، ۱۳۸۸).

با توجه به افزایش شمار سالمندان، لزوم توجه به کیفیت زندگی آنها بیش از پیش اهمیت می یابد. یکی از عوامل موثر بر کیفیت زندگی، وضعیت سلامتی است و سلامت معنوی یکی از ابعاد آن بشمار می رود که مورد غفلت واقع شده است. تحقیقات در دهه اخیر قویاً حاکی از آن است که توجه به نیروهای معنوی به عنوان نیازی که به سالمندان، آرامش، نیرو و نشاط وصف ناپذیری می بخشد مورد توجه نظریه پردازان پرستاری بوده است (موقری و نیک بخت نصرآبادی، ۱۳۸۲).

در اواخر قرن بیستم روبرت^۱ با تحقیق وسیع و جامع خود در رابطه با نیازهای اعتقادی بیماران سالمند، قرن بیست و یکم را قرن معنویت خواند. او از طریق برآیند تحقیق جامع خود می گوید، از آنجا که درصد زیادی از ناامیدیه‌ها، کسالت‌ها، درد‌ها و بیماری‌ها در سالمندان جنبه هیجانی دارد که در نتیجه محرومیت‌ها و احساس بی‌کفایتی در فرد ایجاد می‌شود، بهترین راه تصفیه این ذهن مغشوش رابطه با معنویت و رابطه با خداوند است (اولین^۲، ۱۹۹۲ به نقل از موقری، نیک بخت نصرآبادی ۱۳۸۲). مذهب در زندگی اکثر افراد بزرگسال نقش مهمی دارد به طوری که ۷۲ درصد بزرگسالان مذهب را در زمره سطوح بسیار مهم، ۱۹ درصد نسبتاً مهم و ۹ درصد گزارش نشده عنوان می‌کنند (نیوپورت^۳، ۲۰۰۶).

در سالهای اخیر همراه با تعریف سازمان بهداشت جهانی از سلامت به عنوان «یک حالت جسمی، روانی و رفاه اجتماعی، نه صرفاً وجود بیماری»، احساس می‌شود نیاز است که علاوه بر مسائل جسمی، عناصر روانی مثل معنویت، مذهب، حمایت اجتماعی و عشق را نیز در رابطه با سلامت افراد جامعه در نظر بگیریم (ژیلا سیلورمن^۴، ۲۰۰۶). با وجود این همچنان تحقیقات تجربی کافی در زمینه ارتباط بین مذهب یا عوامل معنوی و رفتارهای سبک زندگی سالم با سطح سلامتی افراد سالمند وجود ندارد (رحیمی، انوشه، احمدی و فروغان، ۱۳۸۸).

بنابراین این پژوهش از این نظر که به یکی از مهم‌ترین تحولات دوره سالمندی می‌پردازد و با توجه به اینکه آموزش فرهنگ دینداری عامل مهم و موثری در کاهش بیماری‌های روانی سالمندان و همچنین سازگاری بهتر آنان با مشکلات سالمندی تلقی می‌شود دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشد. چرا که انسان از طریق ارتباط بهینه با خداوند قادر خواهد بود بر دشواری‌های مسیر زندگی فایق آید و در کل برای جامعه ثمربخش باشد. لذا شناخت سالمندان و نیازهای آنان جهت رفتار مناسب شایسته با قشر گوهر بار ضروری است و وجود سیستم حمایتی مثبت و مستمر از سالمندان و توجه به نیازهای روانی آنها به ویژه سلامت معنوی در این قشر حائز اهمیت می‌باشد. همچنین با توجه به تحقیقات کمتر صورت گرفته در این زمینه در این پژوهش به بررسی رویدادهای زندگی، هوش معنوی و روند زندگی سالمندان و نقش آنها در پیش‌بینی میزان ارتباط با خداوند در سالمندان بررسی خواهد شد. همچنین نتایج این پژوهش می‌تواند در برنامه‌های آموزش بهداشت روان برای سالمندان، تعیین اثر واقعی اعتقادات مذهبی بر واکنش سالمندان با رویدادهای منفی و تنش‌زای زندگی و همچنین سلامت روان و سلامت جسمانی و درک نیازهای این گروه سنی موثر باشد. در نهایت سازمان‌ها و مراکزی که

¹ - Robert

² - Evelyn

³ - Newport, F.

⁴ - Gila, S. Silverman, MPH.

به نوعی خدمات مربوط به سالمندان را ارائه می کنند، با اتکا به این بررسی ها در انجام برنامه ریزی برای سالخوردگان دانش بیشتری کسب نموده و می توانند عملکرد خود را در زمینه های خدمت رسانی به سالمندان ارتقاء ببخشند.

هدف کلی

پیش بینی ارتباط با خداوند بر اساس رویدادهای زندگی هوش معنوی و ترسیم روند زندگی سالمندان در شهر همدان

اهداف جزئی

- ۱- تعیین سهم رویدادهای زندگی بر پیش بینی ارتباط سالمندان شهر همدان با خداوند
- ۲- تعیین سهم هوش معنوی بر پیش بینی ارتباط سالمندان شهر همدان با خداوند
- ۳- تعیین سهم ترسیم روند زندگی بر پیش بینی ارتباط سالمندان شهر همدان با خداوند
- ۴- تعیین و مقایسه ارتباط سالمندان شهر همدان با خداوند بر حسب ویژگیهای دموگرافیک

فرضیه های تحقیق

- ۱- رویدادهای زندگی، هوش معنوی و ترسیم روند زندگی می توانند به طور معناداری ارتباط با خداوند را در سالمندان پیش بینی کنند.
- ۲- ارتباط سالمندان با خداوند با رویدادهای زندگی آنان رابطه دارد.
- ۳- ارتباط سالمندان با خداوند با میزان هوش معنوی آنان رابطه دارد.
- ۴- ارتباط سالمندان با خداوند با ترسیم روند زندگی آنان رابطه دارد.
- ۵- ویژگیهای دموگرافیک با سطح ارتباط سالمندان با خداوند رابطه دارد.

تعریف مفاهیم:

تعریف مفهومی ارتباط با خدا

ارتباط با خدا تحت عنوان ارتباط فرافردی، بعد معنوی معنویت است، چرا که معنویت در برگیرنده توازن، تعادل، حساسیت و پرورش چهار بعد زیستی، اجتماعی، روانی و معنوی در قالب چهار نوع ارتباط یعنی؛ ارتباط برون فردی، ارتباط میان فردی، ارتباط درون فردی و ارتباط فرافردی می باشد (هیلز و هوود هی^۱، ۲۰۰۵).

تعریف عملیاتی ارتباط با خداوند

در این پژوهش منظور از ارتباط با خداوند نمره ای است که فرد از طریق کاربرد پرسشنامه ۶۷ سوالی ارتباط با خدا (مظاهری و پسندیده، ۱۳۹۱) به دست می آورد؛ که این پرسشنامه حاوی پانزده ماده برای اندازه‌گیری بُعد بیم (ترس از خدا)، پانزده ماده برای اندازه‌گیری بُعد امید (نیاز به خدا) و شانزده ماده برای اندازه‌گیری بُعد محبت به خداست. همچنین از هفت ماده برای اندازه‌گیری بُعد عداوت نسبت به خدا، هفت ماده برای اندازه‌گیری بُعد یأس و از هفت ماده برای اندازه‌گیری بُعد تجرّی، استفاده شده است

تعریف مفهومی هوش معنوی:

کینگ^۲ (۲۰۰۸) هوش معنوی را مجموعه‌ای از ظرفیت‌های ذهنی انطباقی که بر جنبه‌های غیرمادی و متعالی واقعیت استوار می‌شوند به ویژه آن‌هایی که در ارتباط با واقعیت هستی فرد، معنای شخصی، تعالی و حالت‌های اوج گرفته هشیاری می‌باشند. در عمل این فرایندها با توجه به توانایی‌شان در تسهیل شیوه‌های منحصر به فرد حل مساله، استدلال انتزاعی و کنار آمدن، انطباقی می‌باشند.

از نظر امونز (۲۰۰۰، به نقل از ناصری و سهرابی، ۱۳۸۶) هوش معنوی کاربرد انطباقی اطلاعات معنوی در جهت حل مسائل زندگی روزانه و فرایند دستیابی به هدف می‌باشد. وی به صورت ابتکاری ۵ مؤلفه را برای هوش معنوی پیشنهاد کرده است:

۱- ظرفیت تعالی^۳ (فرا گذشتن از زندگی جسمانی و مادی و متعالی کردن آن).

۲- توانایی ورود به حالت معنوی از هشیاری.

¹ - Heelas, P. & Wood Heah, L.

² - King, D.

³ -The capacity for transcendence